

neophodnih prirodnih resursa i ekoloških ciklusa, te na minimizaciji resursa osnove koja bi omogućila razvoj drugim ekonomskim ciklusima i društvima, rada probleme stanovništva (tj. prebrzi rast i relativnu prenaseljenost) na jednom području, a u isto vreme pogoduje optimalnom razvoju stanovništva na drugom prostoru" (105). Ovakvo promišljanje autora navodi na zaključak da treba preispitati preovlađujuće stavove prema kojima je demografska eksplozija (brzi rast uz generiranje mlade starosne strukture) stanovništva zemalja u razvoju presudni čimbenik njihovih (a prema projekcijama demo-kretanja u budućnosti) i svetskih katalizirajućih efekata po okolinu zbog „tradicionalne“ nerazvijenosti poljoprivredne proizvodnje, nedovoljne industrijalizacije i „hiperurbanizacije“. Stanovništvo se po Roci mora tretirati kao društvo, te poprimiti i ulogu zavisne varijable, uslovljene spletom endogenih i egzogenih čimbenika razvojne (de) subjektivizacije. Ona rezultira u tome da su viškovi hrane istovremeno i glad, da je agrarna prenaseljenost — nezaposlenost, „nedovoljna“ industrijalizacija — industrija „luksuza“ manjine, „hiperurbanizacija“ — urbana beda većine, itd.

Dokumentovano obrazlažući procese integriranja građanskih teorija (ekonomskih, antropoloških, geografskih, psiholoških, i političkih) 50-ih i 60-ih godina u teorijski sistem poistovećivanja razvoja sa modernizacijom, a ove sa ekološkim rastom, industrijalizacijom i urbanizacijom, odnosno njihovim kulturološkim obrascima u razvijenim zemljama, Roca kritikuje aktuelne implikacije tog sistema za tumačenje i prevazilaženje nerazvijenosti zemalja u razvoju. Razvoj se shvata kao linearan, proces koji nužno mora proći kroz pojedine etape i slediti put koji vrijedi za sve zemlje. „Razvojni jaz, tj. razlike između razvijenosti i nerazvijenosti, objašnjava se time što su neke zemlje, a posebno one koje su već doživjele industrijalizaciju, već prošle sve razvojne etape, dok su druge (tj. zemlje u razvoju) tek u prvim fazama ili još nisu ni stupile na prag razvojnih etapa“ (111). Krucijalne slabosti teorije modernizacije Roca sagledava, pozivajući se na opsežnu argumentaciju (Štajner, Pascallon, Stanovnik i dr.), u prenaplašanju: „kašnjenja“ u razvoju kao nedovoljnog ekonomskog rasta, tvrdokornosti tradicije društava Trećeg sveta kao uzroka porekla i prirode nerazvijenosti i efikasnosti prenošenja obrazaca industrijalizovanih društava. U ovakvim „svojstvima“ teorije modernizacije autor vidi ideološku mistifikaciju produbljivanja neokolonijalne zavisnosti zemalja u razvoju, jel je njena podupiračka uloga za „imitativni“ razvoj i razne oblike pomoći razvijenih zemalja, ustvari predstavljala apologetizaciju učvršćivanja zemalja u razvoju kao izvoznika jeftinih sirovina, uvoznika skupih gotovih proizvoda i sve većih svetskih dužnika.

Plodan heuristički teorijski okvir objašnjenja turbone razvojne sudbine 3/4 svetskog čovečanstva, pa time i njegovih populacijsko-okolinskih problema, Roca nalazi u teoriji odnosa centra i periferije (ekonomske zavisnosti), koja nerazvijenosti (iako ne sasvim koherentno u svim aspektima) tumači kao razvoj nerazvijenosti zavisnih periferija kapitalizma. U indukovanju eksploatacijske i dominirane većina stanovništva zemalja u razvoju od strane centara moći vladajućeg monopolno-kapitalističkog načina proizvodnje u svetskim razmerama (imperijalizma) i reprodukcijom marginalizacije te većine u unutrašnjim polarizacijama zavisnih društava, temeljni je, istorijski potvrđen ključ „začaranog kruga siromaštva“ zemalja u razvoju. Taj „kredo“ teorije zavisnosti autor aplicira (uz primetnu naklonost stavovima Franka, Amina, Emanuela, Don Santosa i drugih njenih pristalica) u razmatranju istorijskih korena nerazvijenosti eksploatacije i marginalizacije prirodnih i društvenih resursa, savremene nerazvijenosti i transnacionalizacije razvoja. Pri tome, Roca teoriju zavisnog razvoja tretira i kao saznanje delotvornih misaonih horizonta prožimanja relavantnih postavki i dometa teorije demografske tranzicije i teorije jedinstva okoline i razvoja.

Tako bi se, smatra autor, fundiranjem i unapređivanjem teorije zavisne tranzicije, otklonila postojeća ograničenja teorije koja potiču od „modernizacijskog“ nasleda i uticaja (zanemarivane uloge kolonijalno uvezenog smanjenja mortaliteta u izazivanju demografske eksplozije, objašnjavanje predugog trajanja predtranzicione etape prevashodno „tradicionalnim“ reproduktivnim ponašanjem stanovnika zemalja u razvoju), odnosno u celini prevazišlo „neuvažavanje postojanja i međusobne zavisnosti endogenih i egzogenih faktora razvoja stanovništva zemalja u razvoju, kao dijela svetskog stanovništva i kao subjekta u tokovima razvoja i nerazvoja u svijetu“ (174).

U poslednjem delu studije teorijski je najinteresantnije ukazivanje na klasnu jednostranost kontrole rasta stanovništva i eko-razvoja kao udarnih metoda rešavanja problema stanovništva i okoline u zemljama u razvoju. U tom kontekstu fiksacija na rigidnu populacionu politiku u merama kontrolisanja rađanja zapravo predstavlja futurološku racionalizaciju straha sadašnjosti od destabilizacije vladajućih kapitalo-odnosa. U istom smeru deluju i projekti eko-razvoja, sve zastupljeniji na međunarodnom planu rešavanja problema okoline u zemljama u razvoju (i u invajmentalističkom programu UN—UNEP-u), jer u krajnjoj liniji, okolinski prihvatljiv razvoj svode na „gašenje“ pojedinačnih, najkritičnijih i uglavnom lokalno-regionalnih problema, otvarajući, pri tom, čak i nove prostore zavisnosti u vidu profitonosnog transfera moderne eko-tehnologije.

Protivrećnost ovladavanja razvojnim problemima zemalja u razvoju autor prati i vrednuje u okvirima još dva svetska „trends“. Prvi je globalno simulaciono modelovanje razvojne budućnosti sveta. U tom kontekstu Roca ističe konzervativni karakter modela tipa „Granice rasta“, „Strategije da se preživi“, „Global 2000“ u odnosu na oponentne reakcije koje su izazvali: Latino-američki svetski model i projekte tipa RIO, „Šta sada“, koji upućuju na to „da budućnost svijeta nije moguće promišljati bez korijenitih promena u međunarodnoj podjeli rada i ukupnim međunarodnim odnosima koji bi dugoročno omogućili uspostavljanje međusobno stimulativnih odnosa između čovjeka i prirode“ (242).

Drugi trend odstupanja normativnih opredeljenja od razvojne stvarnosti, autor nalazi u maloj ili nikakvoj delotvornosti međunarodnih deklarativnih opredeljenja serije svetskih konferencija iz 70-tih godina posvećenih ovim pitanjima, konstatujući da upozorenja „najnovijih“ svetskih skupova o stanovništvu i okolini (Meksiko i Najrobi) izražavaju sve dramatičniju regresivnost tih odstupanja — produbljivanje jaza u razvijenosti.

Ova konceptijska jasna i dosledna knjiga predstavlja nesumnjivo i mnogo čemu originalan i dragocen doprinos marksističkom promišljanju razvoja. To se posebno odnosi na koncept okoline, utemeljenje razvojnog pristupa stanovništvu i okolini sa stanovišta autentičnog zadovoljavanja ljudskih potreba i traganja za širim i dubljim gnosološko-epistemološkim dometima teorija demografske tranzicije i jedinstva okoline i razvoja.

Nameće se, ipak, utisak da bismo dobili misleno bogatiju studiju da se autor vrednosno eksplicitnije odredio prema populacijsko-okolinskom pitanju u kontekstu odnosa socijalizma i samostalnosti razvojnog puta. Takvo bi određenje ne samo relativiziralo predistinstvanost samostalnosti socijalizmom, a zavisnosti kapitalizmom, već bi aktualizovalo alternativu svetskog procesa samoupravljanja kao razvojnog puta zemalja u razvoju.

strukturalna karakteristika modernosti

miroljub radojković

„OBNOVA UTOPIJSKIH ENERGIJA“

Zbornik, priredio Vukašin Pavlović

Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije i Centar za istraživačko, dokumentacionu i izdavačku delatnost PK SSO Jugoslavije 1987. god.

Zbornici radova po pravilu su najteže štivo za prikazivanje, budući da mnoštvo autora može da ima različite polazne pozicije, razlikuje se u dubini analize, po stilu i terminologiji itd. Sve ove teškoće vredelo je savladivati da bi se sačinio osvrt na zbornik „Obnova utopijskih energija“, jer je reč o delu vrednom svake pažnje i preporuke širem krugu čitalaca. Nema potrebe da se do u detalje osvrnemo na svih 23 eseja, članaka i diskusij“ od kojih je knjiga sačinjena. Njenu strukturu dobro pokazuje spisak celina po kojima su prilozii grupisani: Kraj utopije — društva rada; sociolorija i novi društveni pokreti; ka novim paradigmama — Alternative klasičnoj politici; crveno i zeleno; zeleni izazov; savremeni feminizam i levica; novi pristup miru i partije i pokreti. Dakle, (pred nama je štivo čiji) predmet poznaje svako iole upućen u savremena društvena gibanja, nove tendencije koje su zapljusnule i našu zemlju posredstvom nekih alternativnih akcija i velikih društvenih tema (kao što su nuklearke). Smatramo da će nastavak diskusije o civilnom društvu, služenju vojnog roka, zaštiti prirode, položaju žene itd. učiniti ovu knjigu nezaobilaznom i vrlo široko rasprostranjenim priručnikom bez koga se već danas, a kamoli li sutra, politički radnik jednako kao običan građanin neće osećati pravovajano upućenim i informisanim o suštini stvari.

Dodatnu teškoću za rad prikazivača stvarala je činjenica da je priređivač zbornika obezbedio opširan uvod, i pregnantne uvodnike za svaku tematsku celinu. Tako se javila dilema da li bi bilo bolje odustati od samostalnog ocenjivanja i preneti samo izvode iz tekstova — predgovora koji takođe sintetizuju grupe izabranih priloga. No, dužnost je prikazivača da proceni i izbor i argumente za izbor i da se osvrne na celinu knjige, bez obzira na to što će svaki čitalac zbornika „Obnova utopijskih energija“ moći da u skladu sa sopstvenim interesovanjem odabere i pročita (samo) segment koji ga posebno zanima. Time hoćemo da kažemo da se zbornik može koristiti i na ovaj način, bez bojazni da je time propušteno nešto bitno ili kontradiktorno u ostalim celinama. One su strogo tematski podeljene i konzistentne, a svaka ponaosob je dovoljna za sticanje opširne, osnovne informacije.

Vukašin Pavlović je u uvodnom eseju otvorio panoramu pitanja i pojava oblika vezanih za savremene društvene pokrete u svetu — istovremeno i kod nas. On smatra da njihova pojava svedoči o skorom kraju procesa odvajanja političke države od civilnog društva, mada pokreti istovremeno služe „... uspostavljanje mosta među njima“ (str. 8). Pojava društvenih (iig alternativnih) pokreta širom razvijenog dela sveta za njega je istovremeno strukturalna karakteristika modernosti. Osnovni povod da se pokreti jave nalazi se u sferi osvajanja i zadovoljavanja društvenih potreba, a glavni pravac njihove akcije vodi mimo ili kroz postojeće političke institucije u formi opiranja, dakle sa negativnim predznakom. Dotičući se ciljeva društvenih pokreta Pavlović zapaža da mogu biti progresivni i regresivni, što bi značilo da se mogu javiti i „anti-pokreti“ koji bi ulivali „svežu krv“ klasičnim nosiocima društvenog poretka (državi, političkim partijama, armiji itd.). Budućnost ovih socijalnih aktera vezuje se za ishod strukturalne i globalne krize sveta, do koje je doveo i čije je konture odredio viševekovni život kapitalizma. Naravno, u onoj meri u kojoj je i socijalizam doprineo otvaranju globalnih, civilizacijskih pitanja i teškoća, i on će morati da se suoči sa pojavom i delovanjem novih društvenih pokreta. Stoga, u završnom delu uvodnog eseja Pavlović korektno tumači strah političkih sistema socijalizma od društvenih pokreta. On smatra da je odbojnost motivisana sa dva razloga: Time što je marksizam prešao iz faze teorije pokreta radničke klase u ideologiju (teoriju) poretka; i, time što se akteri vlasti boje gubitka kontrole nad društvom, jer se društveni pokreti opiru organizaciji, hijerarhiji, manifestnom ponašanju u korist vlasti itd. Za ovaj aspekt uvoda, koji je direktno u vezi sa stvarnim, aktuelnim previlanjima u SFRJ, uputno je podsetiti da je već ranije objavljen i ponuden političkoj i stručnoj javnosti (vidi rad V. Pavlovića u „Studentu“ o samoupravnom socijalizmu i novin društvenim pokretima). Međutim, ono što priređivač nije nakon stvaranja zbornika zapazio, pa tako ni objasnio u „pristupnom eseju“ su, po našem mišljenju dve stvari. Prvo nije se osvrnuo na nedosledno tumačenje socijalnog supstrata društvenih pokreta, ili na terminološku razliku (delom moguću zbog činjenica da su prilozii sa raznih jezika i iz pera različitih prevodilaca), zbog čega se uz društveni pokret vezuje mnoštvo odredbi: da je to akcija, akter, organizacija, kolektivitet... Čitalac bi mu bio zahvalan da je uputio na jedno određenje i dao argumente izbora. Drugo, upuštajući se već u prognozu budućnosti društvenih pokreta, morao je da oceni i varijantu njihovog, eventualnog, vraćanja u oblik političkih partija. Da podsetimo, to se već dogodilo sa ekološkičkim pokretom (zeleni) u SR Nemačkoj, o čemu govori nekoliko tekstova kasnije u zborniku.

Prvu tematsku celinu sačinjava u stvari samo esej Jirgena Habermasa „Nova nepreglednost“. Njegova izdvojenost — rang podglavlja — verovatno govori o tome da se prikazivač opredelio da od mnoštva teorijskih fundamenata pristane uz one kojima nudi Habermasa. A ovaj se, prevashodno pita o tome da li savremeni svet ima snage za produženje utopijskog mišljenja i delanja „... odnosno snage da projektuje svoju budućnost“ izvan religioznog horizonta. Konstatujući da je

poplavom utilitarizma i hedonizma vid duhovni zamračen, dolazi do sintagme o novoj nepreglednosti. Zamračenje izaziva, po Habermasu, prevlast projekata i programatike socijalne države koja se i dalje brani i opravdava utopijom društva rada i „... gubi snagu da otkriva buduće mogućnosti jednog kolektivno boljeg i manje ugroženog života“ (str. 30). Nasuprot takvoj državi i njenom programiranom blagostanju nalazi se „svet života“, oaza utopije, baza spontanosti, domen samoorganizacije i samorealizacije. Društveni pokreti polaze iz tih staništa i naprežu se da spreče „kolonizaciju sveta života“. To je suština teorijskog modela Habermasa na koji su se, manje ili više, vraćali i ostali autori uvršćeni u ovaj zbornik. Svi oni, zajedno sa Habermasom, tvrde da će budućnost biti utemeljena na trećem a sada zanemaranom društvenom resursu (preeksploirani su prva dva: moć i novac) a to je resurs solidarnosti. Dakle, otvarajući zbornik ovim esejom priređivač je pokazao osnovni pravac u kome su išli i ostali prilozici. Time je, sasvim svesno i otkriveno pokazao i vrstu pristranosti s kojom je sačinio izbor. Zbornik, dakle, valja ili može biti osporavan u onoj meri u kojoj se mogu osporavati ili prihvatiti osnovni teorijski koncepti Jirgena Habermasa — a po našem mišljenju, teško da je moguće naći konzistentniju modernu teoriju socijalnog života od ove.

Ovom pitanju je, u suštini, bio posvećen odeljak u kome se traga za sociološkim pristupom novim društvenim pokretima i u kome su prilozici Turena, Tilija, Melučija. Najpoznatiji teoretičar društvenih pokreta (i direktor značajnog instituta za njihovo izučavanje) Alen Turen polazi od tipologije društvenih konflikata. Konstatuje da se oni mogu podeliti na: konflikte koji služe postizanju kolektivnih interesa u takmičenju; rekonstrukciju društvenog, političkog ili kulturnog identiteta; oni koji se vode oko političke snage, što će reći oko promene pravila igre političkog odlučivanja u društvu; konflikti odbrane statusa i privilegija; konflikti oko društvene kontrole nad glavnim kulturnim obrascima; one koji vode stvaranju novog poretka (revolucija) i nacionalni konflikti, koji izlaze na međunarodnu scenu. Turen smatra da društveni pokreti nastaju onog trenutka kada se u jednom društvu rasplamsaju konflikti u kojima se vodi bitka za društvenu kontrolu nad glavnim kulturnim obrascima — ili, kako bi rekao Gramsci, oko toga koji će socijalni blok obezbediti kulturnu hegemoniju. On priznaje da se i drugi tipovi sukoba pojavljuju, u manjim ili većim primesama, kao uzroci pojave društvenih pokreta, ali da je središnji opisani tip. Za sociologiju to znači, da danas mora napustiti neke stare zablude i aktere, a u centar pažnje dovesti koncepte strategije (kako izabrati linije razrešenja konflikta) i koncept društvenih pokreta koji se pojavljuju kao glavni učesnici u sukobima i stvaranju rešenja. Istovremeno, Turen smatra da je tim esociologija oslobodena daljeg bavljenja teorijskog sučeljavanja na frontu funkcionalizma-marksizma, što bi bila i krucijalna teorijska posledica jačanja i širenja novih društvenih pokreta danas. Interesantno je, u svetlu njegove analize, provizorno testirati konflikte u Jugoslaviji. Provokativan je Turenov stav da „... ako elita nametne svoju identifikaciju sa vrednostima transformisane „samo-proizvodnju društva“ u privatni interes, a preduzetništvo u špekulaciju i privilegije“ (str. 51). Naši bi sociolozi mogli da organizuju čitav okrugli sto oko ove teze, imajući u vidu empirijske ilustracije kojima bogato u našoj stvarnosti njoj dajemo za pravo. Isto tako, provokativno bi bilo ispitivati zašto kod nas dolazi faza rasta društvenih pokreta ako *samoupravljanje*, kao središnji kulturni obrazac, nije dovedeno u pitanje?

Čarls Tili se opredelio da razvije univerzalni model za tumačenje kolektivne akcije. Nakon kritike nekolicine teorijskih modela — od klasno-interesne inspiracije do bihejviorizma — tvrdi da se sociologija mora vratiti pitanju: Zašto se pojedinac uključuje u kolektivnu akciju, kako je moguće „skok“ od nastrojenosti pojedinca do nastrojenosti grupe. Svoj model je pokušao da izvede i iz pomoćne ravni, istorijskom analizom konfliktnih situacija u Francuskoj od 1906. do sredine osamdesetih godina. Sintezom teorijskih stavova i empirijske građe konstatovao je da su postojali odgovori u vidu: kumulativnog modela (i/ili) konstruktivnog modela; mono-akterski model, statički model kauzalni ili svrshodni model i model igara i strateške akcije (Turen). Međutim, Tili nije išao do kraja, već je postavljajući zamerke svim nabrojanim modelima sociologiju doveo do granice rastvaranja. Jer, u sve planove motivacije i nastojenosti za akciju, za koje smatra da su relevantni, sociologija verovatno nikada neće ni prodrći kao posebna naučna disciplina. Mnogo bolja tumačenja prelaska od individualnog na kolektivno ponašanje davala je i davaće umetnost, pre svega literatura, i možda antropologija — u jednoj književnoj varijanti kao što je ona sadržana u radovima Eliaha Kanetija (posebno „Masa i moć“).

Alberto Melučij je, pozivajući se i na Turena, počeo od konstatacije da ni funkcionalizam ni marksizam ne mogu da služe kao instrumenti analize fenomena društvenih pokreta. U skladu s tim, svoj zadatak je odredio dilemom: „Teorijski pitanje koje se postavlja na osnovu analize društvenih pokreta u razvijanim kapitalističkim društvima je: da li smo sada suočeni sa novom serijom klasnih konflikata“ (str. 99). Već na narednoj stranici, dajući definiciju kolektivne akcije novog tipa kao prekoračenje normi, kao izlazak izvan pravila važećeg političkog sistema, i kao atak na strukturu klasnih odnosa, odredio je svoj odgovor na teorijsko pitanje kao pozitivan, ali i širi od klasičnog (čitaj marksističkog poimanja klasa). To se posebno odnosi na radničku klasu, jer Tili naglašava da u savremenim uslovima proizvodnje (u svim aspektima i sektorima) osvaja nove teritorije i širi polje konflikata — ka pojedincu. Društveni revolt se, dakle, okreće u korist prava pojedinca da bude autonoman (habermasovski) na biološkom, psihološkom i interpersonalnom nivou. „Seksualnost i telo, slobodno vreme, potrošna dobra, odnos prema prirodi — nisu samo više od privatnog interesa, već područja kolektivnog otpora, zahteva za izražavanjem i zadovoljstvom koji se javljaju u protivstavu prema instrumentalnoj racionalnosti aparata poretka“ (str. 114).

Ako bi se potencijalnom čitaocu učinilo da teorijske prepirke nisu ono što očekuje od knjige „Obnova utopijskih energija“, već da hoće informaciju bližu sopstvenoj predstavi o tome šta je društveni pokret, može čitanje da otpočne sa temom: Ka novim paradigmatima — alternative klasičnoj politici. Ovo pretpostavljamo i stoga što volens-nolens, svako već učestvuje u stvaranju klasične politike i legitimizaciji vlasti (od glasanja do obavljanja nekih funkcija upravljanja) pa se može upitati — šta je alternativa?

Klaus Ofe odgovara, da je klasična paradigma politike bila oslonjena na ekonomski rast, raspodelu i bezbednost. U tom kontekstu porodični, radni i potrošački život svakog od nas su zamišljeni kao privatna stvar, kao zatvoreno područje gde naše energije struje ne dotičući političke institucije. Promenama u materijalnoj reprodukciji života (elektronika, robotika, eksploatacija pažnje umesto radne snage itd. itd.) nastala je i nova paradigma politike u kojoj binarna podela na sferu javnosti ali sferu privatnosti više ne može da opstane. Zato nastaju novi društveni (alternativni) pokreti. „Prostor akcije novih pokreta je prostor *vaninstitucionalne politike* koja se ne nalazi u doktrinama i praksi liberalne

demokratiji države blagostanja“ (str. 131). Novi društveni pokreti još imaju vezu sa predstavom o politici s obzirom na sredstva koja upotrebljavaju (legitimna) i s obzirom na ciljeve (da žele da svojim zahtevom obavežu celu zajednicu). Time je Ofe oštro odelio društvene pokrete od sličnih pojava kao što su sekte (ne protežu zahtev na celu zajednicu) terorizam (ne služe se plauzibilnim sredstvima). Svoju teorijsku matricu Ofe je u ovom sjaonom ogledu zatim primenio na važnije pokrete: ekološki, pokret za ljudska prava (feministe, antirasiste, homoseksualce) antiratni i pokrete za „komunarske“ oblike proizvodnje i raspodele. Prema tome, koga fenomen društvenih (alternativnih) pokreta interesuje više u pojavnjnoj ravni, neka počne da čita zbornik od ovog mesta.

Da ove aktere odvoji od nove levice, i pokaže njihove razlike na relaciji Evropa — SAD, potrudio se Džon Koen. On je zapazio da je tumačenje novih društvenih pokreta u SAD dovelo do stvaranja „socijalno-mobilizatorske“ paradigme, a u Evropi do „identitetno-orjentisane“ paradigme. Za prvu kaže, da uprkos svim varijacijama, ponovo dolazi do osnove za kolektivnu akciju koja se svodi na procenu trošak—dobit; druga je usmerena ka traženju odjeka glavnih konflikata u identitetu pojedinca. Na toj liniji su bili i već ranije prikazani radovi — posebno Turen. Kada se postavilo pitanje da li je moguće, i kako, objediniti obe paradigme tumačenja nastanka novih društvenih pokreta, krug je bio zatvoren. Rešenje koje nudi Koen u stvari je dalja elaboracija Habermasa i njegove knjige „Teorija komunikativnog delovanja“.

Karl—Verner Brand je zahvatio još površniji sloj društvenih pokreta. On je, sa određenom empirijskom potporom, tragao za obeležjima pripadnika tih pokreta. Podelio je učesnike na one koji su posebno pogodeni posledicama industrijske modernizacije i one koji su posebno osetljivi (negativno) na posledice hoda industrijske civilizacije (str. 204). Konstatovao je, takođe, da se u društvu vide tri linije sukobljavanja na kojima počinje alternativna akcija. To su linije: industrijska radna jezgra — periferija (klasična ove se bila je selo—grad); materijalizam — postmaterijalizam (prevazilaženje idiotizma konzumizma) i; modernizam — antimodernizam. Veoma zanimljivo Brand je u svetlu navedenih linija sukoba pratio kako iz sučeljavanja nastaju potkulture i protivkulture, koje zatim, sa pretenzijom uspostavljanja novog kulturnog obrasca postaju alternativni društveni pokreti. Dakle, i ovde se vraćamo na početak, jer i Brand konstatuje da ukupno, društveni pokreti nagrizaju dominantni kulturni obrazac koji dovodi do „kolonizacije sveta života“.

Već u početku izrazili smo komplimente priređivaču zbornika za niz pregnantnih uvodnika ispred nabrojanih tematskih celina. Ne odustajući od opšte ocene, prikazivač smatra da u pasazu koji sintetički najavljuje celinu pod naslovom „Crveno i zeleno“, ipak postoji tačka sporenja. V. Pavlović se tu pita da li je pogrešno strogo odvajati društvene pokrete iz šezdesetih i one iz osamdesetih godina. Pošto je sklon da distinkciju smanji, on kaže da se dva talasa malo razlikuju, između ostalog, i po odnosu prema mas medijima (str. 246). Mislimo da to nije tačno, i da se prvi (ili drugi,) talas društvenih pokreta razlikovao od današnjeg u stavu prema masovnim medijima. Kerouc, Ginzberg i drugi odbijali su štampanje svojih dela u filijalima „industrije svesti“, mediji su odbacivani kao čista sredstva manipulacije, a njihovo zaposjedanje više je bilo u funkciji razobličavanja manipulativne tehnike nego u korist pokreta. Kasnije, a naročito sa ponovnim otkrićem „emancipatornog potencijala masovnih medija“ (opet Habermas) stav društvenih pokreta prema medijima je izmenjen, i oni sada svim silama rade na tome da iskoriste tu njihovu, doduše još latentnu, emancipatorsku moć. S druge strane, moderna komunikaciona tehnologija izvučla je medije iz ruke države i unela ih je dublje u civilno društvo i javnost.

Pomenuti odeljak je nazvan parafrazom naslova eseja Fehera i Heleroeve: „Od crvenog do zelenog“. Ovi autori dali su tu gotovo enciklopedijsku odrednicu odlika društvenog pokreta koji je: a) transfunkcionalan — to jest razliva se celim društvom u traganju za sledbenicima i bez diskriminacije statusa, profesije itd; b) ima javni karakter — jer su strategija, ciljevi i cela struktura pokreta prozračni, javni; c) za razliku od partije ne teži dominaciji nad celom ličnošću sledbenika; d) organizuje se oko jednog malog broja pitanja; e) ima prevashodno društveni, a ne politički karakter; f) pokret nema kontinuitet, jer se lako raspada kada se približi rešenju zahteva; i g) krucijalni je činilac za samoodređenje građanskog društva, jer su to sve manje klasične političke institucije. Iz pregleda karakteristika vidi se da su autori učinili vrli napor u sistematizaciji, koji, međutim, ima slabosti. Dovodimo u pitanje, konkretno, tačke pod c) i d). Poznato je da i političke partije ponekad imaju toliko labavu organizacionu strukturu, da su ih, opravdano poredili sa jakim komunikacionim mrežama (tako određuje na primer Sapir partije u SAD). Njih, takođe, interesuju prevashodno glasači, jer ne mogu da okupiraju klasične političke institucije samo brojem simpatizera i aktivista. U tom smislu, nije mnogo bitna razlika oko koje su se zadržali autori — da partije imaju formalne uslove za prijenj — jer ni t nije tčano za sve savremene političke partije, nego samo manji broj. Ni taj mali broj ne može da obezbedi dominaciju nad celom ličnošću sledbenika, ma koliko to želeo. Podsetićemo na fenomen „ketmana“. Diskutabilna je i tačka d) u sistematizaciji Fehera i Heleroeve, jer novi društveni pokreti takođe uvidaju isprepletenost i povezanost faktora „kolonizacije sveta života“, pa sve češće udružuju i svoje zahteve (u smislu kompleksnosti), dovodeći u pitanje same temelje društva instrumentalnog delovanja. Utoliko manje ostaju sa osobinom da se organizuju oko jednog, ili malog broja pitanja.

Bez obzira na osobinu transfunkcionalnosti sledbenika društvenih pokreta, Joahim Raške je tragao za onima koji su nosioci prvog impulsa. To je za njega uvek određena „primarna grupa“ koja se prva povezuje i definišu motive. Autor zapaža da su u primarnoj grupi, po pravilu, humanistička inteligencija, zavisno zaposleni, visoko kvalifikovani radnici i marginalizovani slojevi. Preko tih činjenica iz prakse, Raške se ponovo vraća u srce društvenih odnosa, jer objašnjavajući zašto su oni supstrati „primarnih grupa“ u stvari analizira posledice rada postindustrijskog društva. On u društvenim pokretima vidi i vesnike daljih promena koje će nužno izazvati matrica ekonomskog rasta koju diktira (i dokle god je bude diktirao) kapital.

Tri sledeće tematske celine posvećene su podrobnijim informacijama o stanju i perspektivama glavnih društvenih pokreta u razvijenom svetu danas: ekološkom, feminističkom i antiratom. O ekologistima, „zelenom izazovu“, vrlo dokumentovano piše Hilsberg. Na žalost, taj članak se direktno odnosi na SRL Nemačku i iskustva u granicama samo tog društva. No, podsetimo se da je reč o zemlji u kojoj je ekološki društveni pokret prvi promenio političku kartu zemlje, konstituišući treću političku partiju po snazi (odlukom ekologista 1980. godine). Međutim, ovaj tekst ima osnovnu slabost zbog toga što se bavi procenama izborne podrške partiji „zelenih“ potpuno pogrešno, s obzirom na činjenicu da je pisan ranije, a u ruke

čitalaca dospeva u vreme kada su poznati izborni rezultati u SR Nemačkoj na opštim izborima 1987. godine. Nasuprot napisanim procenama, ova partija je zabeležila najveći uspeh od osnivanja! Slično je i sa radom Ebermana i Tramperta, koji se takođe odnosi na situaciju u SR Nemačkoj. U skladu sa osobinom društvenih pokreta da ne uniformišu stavove sledbenika, i u pokretu nemačkih ekologista ima mnogo struja, a autori pišu sa stanovišta t.z.v. eko-socijalista. To jeste jedna od »primarnih grupa pokreta« (Raške) ali istovremeno, njihovo stanovište nije stanovište celog pokreta. No, i pored toga poruka je jasna: savez novih društvenih pokreta i etabliranih političkih partija (barem u SRN) ne može da funkcioniše. Veoma je bitno i upozorenje ovih autora da je ulazak u državnu mašineriju skopčan sa rizikom da pokreti na sebe preuzmu deo odgovornosti za nedostatke (»priljavi posao«) tekuće politike.

Slična je situacija sa četiri teksta koji osvetljavaju feministički pokret, što je naznačeno već u naslovu celine: »Savremeni feminizam i levica«. To ukazuje da su autorice u onoj struji pokreta koja se oslanja na tekovine i postulate komunističkih, socijalističkih i čak maoističkih partija i grupa.

Barbara Erenrajh je preispitivala spoj patrijarhata i kapitalizma, otkrivajući u prvom silu bez rukovodstva, a u drugom izrabljivanje bez sile. Generalni napad feministkinja na oba koncepta nije uspeo, jer po mišljenju autorke: »Pokušaj da se čitavo iskustvo žene uklopi u tržišne kategorije nije uspeo, a pridodavanje patrijarhata, kao dodatne 'strukture' nije ništa pomoglo« (str. 354). To je još jasnije pokazala Frensis Piven, ukazujući da je država blagostanja danas postala glavno pribeglište žena. One od takve države dobijaju sigurnost i materijalne revandikacije — troškove nege, uzdizanje dece, medicinsku pomoć itd. »Iz toga sledi da je velika ekspanzija programa blagostanja tokom protekle dve decenije. . . razlog za veliki pesimizam u vezi sa izgledima žena da realizuju svoju društvenu moć, a svakako za pesimizam u vezi sa izgledima da žene uspostave moć nad državom« (str. 360). I ovde se, zatim, nailazi na paradoks. Razmatrajući sredstva moći kojima žene raspolažu, autorka na prvo mesto (sic!) stavlja njihov birački potencijal. Sa pozicija pokreta ona pogleduje na klasične političke institucije u koje se prodire — izborima. Vendi Langrel je skrenula pažnju na slabosti socijalističke struje feminističkog pokreta (ponovo u SAD) jer ona nije prijemućiva za žene radničke klase, koje se stalno identifikuju kao poseban i nespojivi sloj sa ženama srednje klase. Sličnu kritiku, s akcentom na diskontinuitet i zanemarivanje iskustva ranijih grupa u pokretu, izrekla je i Merdit Teks. Da ovaj manji obim prikaza u vezi s feminizmom ne bi izazvao mrštenje čitalaca ženskog pola, prikazivač je dužan da kaže da je potpuno adekvatan obimu tekstova koje je prikazao. Drugim rečima, pomenuti prilozii su kraći članci a ne opširni eseji kao što je to bilo u prethodnim tematskim celinama zbornika.

U zborniku »Obnova utopijskih energija« jedan deo pripada i pokretu za mir koji je vrlo eksponiran i u savremenim međunarodnim odnosima. Na ovom mestu vredi podsetiti da je i naš časopis *dao doprinos upoznavanju stručne i šire javnosti sa ciljevima mirovnih pokreta u jednoj temi broja (»Polja« br. 308/1984. godine: »Socijalizam i mir«) što ne umanjuje vrednost rečene celine u zborniku. Ono što više umanjuje njenu vrednost je okolnost da je jedan esej posvećen stanju u Velikoj Britaniji, a drugi se članak kratko osvrće na više zemalja. Ali samo na jednom pitanju: Kako se u Itali-*

prisluskuj, prisluskuj

laslo blašković

U BUKVARU

»i ti si bila žena a ja dječak, ali dovoljno dječak«
istrgnuto iz Bukovskog
(KAKVA KORIST OD NASLOVA, Bgd, 1986. prevod Vojo Šindolčić)

Sve te priče (koje želimo) američkog pisca Čarlsa Bukovskog i njegovog, zaista, lirski subjekt, Henri Kinaski, koji odbija Društvo, koji se seća, i koji je kamijevski i hemingvejski »hladan« jesu usamljeni, samo kako čovek, »u naše vreme«, može biti, dakle ne kao Robinzon, već poput stvrdnutog izmeta Smrznutog čoveka.

Jer Bukovski piše ono što je već zaboravljeno — dečje priče, u pravom smislu reči. On je, kao Dečak, toliko isti, sa tolikom željom da bude drugačiji. On je pisac za decu.

Sirovi, prosti Bukovski jeste Bogart u kratkim pantalonama. Slavnog filmskog Svezalca, ravnodušnog i neiznenadenog, ne pominjem slučajno. Sa njim se Henri Kinaski, mrzovoljni razgovarač (ono dečje: sam sa sobom), često (kao nezreli), identifikuje, kao što želi »imitaciju života«, traži savete od Dostojevskog, Hemingveja (Hema, izvesnog tate Bukovskog), Gorkog itd. baš kao što pitaju: »šta bi, na mom mestu, učinio Napoleon?«, Raskolnikov i većina mladih jugoslovenskih čitalaca piva, žena i otkadenosti.

Posle gomile »belina« vogleдала i drugih, množećih, u savremenoj književnosti, jednom naivno napisanom Bukovskom, da li je usfalio primitivni čitalac? (Volim sva značenja.)

Sav, uvek potrebni, naturalizam (ne onaj prošao) redak je. Bizarnosti, matematička fantastika, lep kaos jedno je, skoro, postalo. I dosadno. Uzeleli smo se Realnog sna. Reci im, nacereni Bukovski.

I kao što su sve priče o velikom, kaubojskim i kriminalističkim, mecima, parafraza dolaska Isusa Hrista, onog koji donosi mač i spasava ljude (obično ludilo?), tako su (možda zato što je, po Rob — Grijevom rečima, film konzervativniji i nepokretniji od drugih umetnosti), isto i prilike za učenje od heroja dvočasovne mračne nastave (nastavka života?) i kao spot onog vremena, kada je Žilijen Sorel, Edmond Dantes, Šerlok ili kapetan Nemo bili samo Ja.

Novo vreme donelo nam je sve informacije, donelo samo svoje kretanje pred našim očima i stvorilo lik nepismenog, koji je pročitao.

Taj život pre stvarnog života, reinkarnacija životnog iskustva, preživljenost (?) to je bludni sin današnjice, to je Istovremenost, to je Čarls Bukovski.

Kažu da je moderno počelo kada je jedan junoša rekao: Ja sam neko drugi. I iz te teskobe: izaći u ideal i još veće: ne mogu, ispadaju i ove priče i oni koji hoće da liče, mladi čitaoci.

ji, V. Britaniji, SR Nemačkoj, Francuskoj i Evropi zamišlja odbrana nacionalne teritorije ukoliko bi došlo do uništenja nuklearnog oružja (prilog Barere i Piante).

Prilog Yona Kina, mada posvećen britanskom iskustvu, ima šire prezentije. Autor ukazuje na opasnost savremene zablude militarista da se može voditi »ograničen nuklearni rat«. Toj najnovijoj strategiji bili su podređeni planovi (i dela) nuklearnog naoružavanja oba vojno-politička saveza. »Tu najnoviju fazu u politici 'modernizacije' nuklearnog oružja pokret smatra pobegljivim od svih dosadašnjih« (str. 383). Mirovni pokreti imali su pre savremene faze još dva talasa (u vezi sa H-bombom i rata u Vijetnamu). Ono što odlikuje najnoviju fazu nije samo osećanje straha od bezumne mogućnosti uništenja, nego, i pre svega, protivopor uništavanju sfera javnosti građanskog društva koje se događa uz militarizaciju države i privrede. Prva to čini zbog moći, a druga zbog novca — setimo se resursa klasične politike po Habermasu. Prema tome, konstatuje Kin, mirovni pokret (barem u V. Britaniji) je prirodno mesto susreta sa mnogobrojnim ostalim društvenim pokretima što on i podstiče. Na ovom mestu uputno je setiti se prikazivačke primedbe na esej Fehera i Heleroove, jer se praktično potvrđuje da je opasno reći kako društveni pokret odlikuje jedan ili mali broj ciljeva.

Poslednji deo zbornika prenosi deo diskusije koju je organizovao Centar za istraživanje društvenih pokreta kojim rukovodi A. Turen. Tema rasprave bio je odnos političkih partija prema novim (alternativnim) društvenim pokretima a odazvali su se, uglavnom, predstavnici komunističkih i socijalističkih partija Francuske, Italije i Španije. U velikoj meri, mada to ne stoji u naslovu, prilozii osvetljavaju i koncept »evrokomunizma«. U objavljenim diskusijama se izražava žaljenje što političke partije levice nisu uspele da se povežu sa novim društvenim pokretima i tako kreiraju novo socijalne blokove u čiju potporu bi se ostvarile društvene promene. Istovremeno, pojava pokreta je jak indikator da komunističke i socijalističke partije nisu uspele da ostvare ni transformaciju (a da ne govorimo o revoluciji) i da su upale u stupicu klasične politike: Osuđene su da se bore za vlast, a kada je osvoje primorane su da upravljaju (i to dobro) u kapitalizmu! Jednim delom je reč i o nasledenom načinu ponašanja partija levice i njihovom robovanju mitu avangarde, na osnovu koga one žele da rukovode društvenim pokretima, i tu nastaje raskol. A polazeći od suštine društvenih (alternativnih) pokreta, raskol menja i ponašanje pokreta. . . želja nekih društvenih pokreta da se transformišu u pseudo-partije udvostručuje se zbog činjenice da partije sve više i više nastoje da se ponašaju kao pseudo — društveni pokreti i u svakom slučaju kao pseudo-masovne organizacije« (str. 431). Prava je šteta što ovaj odeljak ne sadrži i tekstove koji bi pokazali kako se ponašaju desne i centrističke političke partije spram novih društvenih pokreta, jer su i one osuđene da mešetare oko vlasti i upravljaju (i to dobro) u kapitalizmu. Ovo tim pre što su već ranije prikazani eseji (Ofe, Brand) pokazali da neki od pokreta mogu imati sasvim antimodernistički, regresivni cilj i socijalne sledbenike iz vrlo konzervativnih slojeva modernih društava. Za ovo saznanje smo uskraćeni — ali, treba povesti i računa o obimu zbornika koji se približio cifri od 450 stranica. Za čitanje teško, a za prikazivanje još teže. No, o valjanosti knjige »Obnova utopijskih energija« neka svedoči i istrajnost kojom je prikazivač ostao uz tekst jasne koncepcije i uzbuđljivo zanimljivog sadržaja.

Bukovski, koji sam tvrdi da piše o onom što je zaista doživio, ali kao, za njega, mislim, »već videno«. »Čitam Moj život od nekog drugog.«

Paradoksalnosti se uvećavaju i sledećom: njegov roman (HAM ON RYE, Šunka na raži, 1982), kod nas preveden kao »Bludni sin« (i objavljen u BIGZ-ovoj biblioteci »Meridijani« 1985, u prevodu Flavia Rigonata), je povratak u Detinjstvo. Ali, o, detinjastog li pisca! On piše loš roman. Starmali. Da njegove rečenice nisu interesantne kao one sportskih novinara, koje i ne primećujemo u traganju za nevidenom igrom, ostavili bismo ga posle druge. Jer, samo čitljivost i skislkost(?) nisu — onaj Bukovski. Nema njegovog humora, opuštenosti, samoironije, cinizma, poezije, veličanstvene tuge itd. iz njegovih prethodnih knjiga. Sem nekoliko dobrih listova (koji liče na zeleno lišće), ovu knjigu je napisao starac, koji, povlačeći njegovu kožu, podražava Starog dečaka. Koji hoće. Nema onog »simpatičnog užasa«, samo pokušaj Zla, ali kao prepisano i uplašeno. Otkud Bukovski tako crnobeo, tako mlitav i onima koji verovaše — lažljiv.

Njegov junak (i on?) uvek je tražio onog drugog. Ovaj put je, hvalisav i namešten, onaj drugi.

»Ime im se pojavljuje u svakom mogućem časopisu i književnim novinama i djela su im sve slabija ali zato mnogobrojnija«, reći će sam. Da li i tu piše o sebi, kao o životu, pisac »Šunka na raži«?

Kvar dečjeg podražavanja pucnja iz raži.

Bukvar bukvar povika
poraženi lovac
nokautirani pismošoa (poštar je, zaista, i bio),
golub plavih gaća,
kraj romana.

I iz čitavog tog (mog) života, čitajući (voajerske) erekcije života (»Zabliješke starog pokvarenjaka«, »Priče o običnom ludilu«, uopšte pesme, »Žene«, »3:16 i po«), iz kojeg sam učio azbuku ili si morao da odeš.

LAVEŽ LAJKE

(pila polipa)
Čitajući Zbunovnik bajki: Ko je Trnovu Ružicu poljupcem probudio. (Gde je nasmejani, gde je lajani?)

»Da li je on pri tom namigivao i lukavo gledao na ponosne izborne parole nekih X i Y? To je svakako moguće« (str. 62).

Rešavajući četrnaest (da li, kao kod Borhesa, beskonačan broj) Gri-movih (jedan?) bajki, pisac je podnevnu ključaonicu (savremenu interpretaciju teksta formulisao u tri (prepoznatljive) metode zbunjivanja: filološku, psihoanalitičku, te metodu istorijskog materijalizma i principa rada. Naravno, namerno žmureći, pisac i njih »tumači«. Jer, njegov cilj nije parodija bajki, možda njihovih (t)amnih tumačenja, ali najviše smeh osvetljenim idejama (iskrivljenim u kiselom). Nacrtani krastavac Fečer konkretizuje u naselju bajki.

Tako, trudeći se da zbuni i zavede čitaoca, da ga unište, da mu slaže pozive na smeh, priča priču pre prave priče ili izmišlja ruku, što prihvata, u ogledalu, lice odraza. Smeh je meh. Duva(j) do nove bajke.